

Multilateralizmus, ha kell, de unilateralizmus, ha lehet – Donald J. Trump külpolitikájának kétarcúsága *Multilateralism if Necessary, but Unilateralism if Possible – the Duplicity of Donald J. Trump's Foreign Policy*

Magyarics Tamás

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.2.3

Összefoglaló: Az unilateralizmus és a multilateralizmus mindig is jelen volt – gyakran egy időben – az amerikai külpolitikában. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az ország külpolitikáját egészen az 1940-es évek végéig alapvetően az első, tehát a nemzetközi intézményi kötöttségektől való tartózkodás jellemezte. A váltás szükségből (*by necessity*) történt: Washington a kommunista hatalmakkal szemben a globális érdekeit kizárólag katonai, politikai és gazdasági multilaterális keretek között tudta megvédeni. A hidegháború utáni nemzetközi helyzet új állapotokat és lehetőségeket teremtett az Amerikai Egyesült Államok számára is. A hatalom szóródása, a nagyszámú nem állami szereplő megjelenése, a kommunikációs forradalom, a nemzetközi intézmények gyengülése, valamint az erősen ideológiai töltetű neokonzervatív gondolkodás ismét az unilateralista tendenciákat erősítette. A kivételesség (*exceptionalism*) mellett megjelent a mentesség (*exemptionalism*) érzése is; a multilateralizmus a szükségszerűségből választás (*by choice*) kérdésévé vált. Donald J. Trump mindkét elnökségét a nemzetközi kapcsolatok realista felfogásához való visszatérés jellemzi, amelyben a hosszabb távú stratégiai gondolkodás helyett az erő, az érdekszférák elhatárolása, valamint a tranzakcionista unilaterális és multilaterális megközelítések kapnak elsőbbséget.

Kulcsszavak: unilateralizmus, multilateralizmus, minilateralizmus, tranzakcionista politika, kivételesség és mentesség, hitelességi szakadék, Donroedoktrína

Abstract: *Unilateralism and multilateralism have always been present in American foreign policy, more often than not, at the same time. However, it is true that the country's foreign policy was unilateral basically, free from institutional commitments until as late as the 1940s. The shift came by necessity: Washington*

was able to protect its global interests exclusively within military, political, and economic multilateral framework in opposition to the communist powers. The international scene in the post-Cold War years created new challenges and new opportunities for the U.S. too. The dispersion of power, the appearance of a large number of non-state actors, a revolution in communications, the weakening of international institutions, as well as the heavily ideological neoconservative way of thinking put unilateral tendencies into the foreground again. Exemptionalism appeared alongside traditional exceptionalism; multilateralism became by choice instead of by necessity. The presidencies of Donald J. Trump are characterized by a return to the realist concept of international relations, in which the application of the use of force, the recognition of the spheres of interests, and the transactional unilateral and multilateral approaches enjoy priority over long-term strategic thinking.

Keywords: *unilateralism, multilateralism, minilateralism, transactional policy, exceptionalism and exemptionalism, credibility gap, Donroe doctrine*

Bevezetés

Az amerikai kül- és biztonságpolitikát, mint minden más országét, folyamatos és megszakított eggyaránt jellemzi. Egyetlen elnök sem kezdhet „nulláról”: egy bonyolult, sokszereplős külső és belső rendszerbe lép be a beiktatása napján – más szavakkal: az elnökök nagyrészt „hozott anyagból” dolgoznak. Donald J. Trump kül- és biztonságpolitikája sem kivétel e szabály alól: annak elemei kivétel nélkül jelen voltak az ország születése óta, ha nem is szükségszerűen a mostani kombinációban. A címben jelzett dichotómia a valóságban soha nem érvényesült ún. tiszta formában. Ha közel is járt egy adott elnök külpolitikája az egyik vagy a másik véglethez, inkább korlátozott multilateralizmusról vagy korlátozott unilateralizmusról beszélhetünk: az egyik legjobb példa erre a közelmúltból Barack Obama elnök (2009–2017) *retrenchment* [megerősítési] politikája. Egy másik megközelítésben pedig az unilateralizmus korántsem azonos a nemzetközi ügyektől való távolságtartással: az Amerikai Egyesült Államok egyoldalúságának a lényege, hogy minél kevésbé legyen korlátozott a jog, a normák, a szövetségesek vagy partnerek tekintetében. A multilateralizmusban hívók is elsősorban az amerikai érdekeket tartják szem előtt, de a véleményük szerint azoknak a multilaterális keretek között lehet a legjobban érvényt szerezni.¹

Az amerikai adminisztrációk, természetesen, az ország (földrajzi, politikai, gazdasági, társadalmi, sőt kulturális) adottságainak, a külső körülményeknek, azaz a globális hatalmi helyzetnek, a belpolitikai

helyzetnek, valamint a hatalmon lévő elit ideológiai beállítottságának a figyelembe vételével alkalmazták az általuk legcélravezetőbbnek ítélt megközelítést. Az események azonban esetenként döntő mértékben megváltoztatták az eredeti elképzeléseket; az egyik legjobb példa erre George W. Bush elnöksége, aki elsősorban „belpolitikai” elnök kívánt lenni, de 2001. szeptember 11-e teljesen új irányt szabott a későbbi politikájának.

Az unilateralizmus és a multilateralizmus történelmi összefüggésben

Az amerikai külpolitika irányadó elvét egészen a második világháborúig két elnök George Washington (1789–1797) és Thomas Jefferson (1801–1809) sokat idézett figyelmeztetése jelentette: „tartós szövetséget senkivel” (Washington búcsúüzenetéből), illetve „lekötöttséget jelentő szövetséget senkivel” (Jefferson első beiktatási beszédéből). Mindkét elvet – feltehetőleg – a későbbi elnöknek az Alexander Hamiltonnal folytatott 1793-as vitája inspirálhatta, illetve az annak eredményeként Washington által kibocsátott semlegességi nyilatkozat. Az Egyesült Államok által 1778-ban kötött első nemzetközi szerződés értelmében ugyanis Franciaország katonai segítséget nyújtott neki a Nagy-Britannia elleni forradalmi/függetlenségi háborújában, 1793-ban pedig Párizs arra hivatkozva kérte az amerikaiak segítségét ugyancsak – többek között – a britek ellen. Az arról folytatott jogi vitán túl lépve, hogy az Egyesült Államoknak szerződéses kötelessége lenne-e a franciák támogatása, vagy sem, George Washington realista politikai alapon úgy döntött, hogy az alkotmányos felhatalmazásának a némileg szabadon értelmezésével egy semlegességi nyilatkozatot ad ki (miközben a háború és béke kérdésében végső soron a kongresszus dönt). Amerika így kimaradt a konfliktusból, az elnök ugyanis tisztában volt azzal, hogy az Egyesült Államok valójában katonailag nem győzte le Nagy-Britanniát, inkább London jutott a költség-haszon számítás alapján arra a következtetésre, hogy nem éri meg mindenáron a birodalomban tartani az észak-amerikai gyarmatokat. Azaz a britek, mindenekelőtt a tengeren, katonailag sokkal erősebbek voltak az amerikaiaknál, így egy Franciaország melletti kiállás az új köztársaság létét is veszélyeztethette volna. Röviden: a multilateralizmus elutasítása egyszerűen szükségszerűség volt.

Az unilateralizmust hagyományosan a Monroe-doktrínához (1823), illetve annak a kiegészítéseihez (Polk-doktrína [1845] és a Rooseveltt-kiegészítés [1904]) kötjük. Ezek az addigi spanyol és portugál gyarmatok frissen kivívott függetlenségét biztosító elvek egyfajta nagyhatalmi politikai vákuumban keletkeztek, illetve keletkezhetnek: csupán Nagy-Britannia érdeklődött aktívan Latin-Amerika iránt, a többi korabeli nagyhatalom

érdekszféráját elsősorban más kontinensek jelentették. Így az egyoldalú amerikai nyilatkozatot a britek közömbössége tette lehetővé. S bár eredetileg egy közös brit–amerikai deklarációról lett volna szó, de – mindenekelőtt John Quincy Adams külügyminiszter szorgalmazására – James Monroe elnök (1817–1825) 1823. december 2-án, az Unió helyzetéről szóló beszéde keretében felszólította az európai hatalmakat, hogy tartózkodjanak a nyugati félteke további gyarmatosításától – cserébe az Egyesült Államok nem avatkozik be az európai hatalmi harcokba. (A valóságban megfelelő haditengerészeti és haderő hiányában nem is tudott volna.) A nyilatkozatot elvileg elutasították az érintett nagyhatalmak, de a gyakorlatban csak Németország tett a 20. század elején tétova kísérleteket a pozíciószerezésre Latin-Amerikában (a haditengerészettel fenyegetőző „ágyúnaszád-diplomácia” révén).

A nemzetközi nagypolitikába a századfordulón kapcsolódott be az Egyesült Államok, miután megfelelő ipari háttérrel alakított ki. Az 1898-as spanyol–amerikai háború során kijelölte a tengerentúli terjeszkedésének a fő irányait, s ahhoz megfelelő erőkitétési kapacitásra is szert tett a Theodore Roosevelt kezdeményezte flottaépítési programmal. A két óceán immár nem csupán pajzsként működött az USA számára, de útvonalat is biztosított Washingtonnak a még mindig erősen unilateralista ihletésű külpolitikája kiteljesítéséhez. Ez az unilateralizmus nyilvánult meg a „nagy háborúban” való részvételben: az Egyesült Államok nem *szövetséges*, hanem csak *társult* hatalomként lépett be az antant oldalán, hogy ezzel is hangsúlyozza az európai katonai bloktól való távolságtartását. A háborút követően pedig az éppen Woodrow Wilson elnök (1913–1921) által megálmodott Nemzetek Szövetségébe (Népszövetségbe) annak a vélt vagy valós multilaterális kötelezettségei miatt nem lépett be az Egyesült Államok, s ezzel gyakorlatilag fenntartotta az unilaterális, másokról teljes mértékben független külpolitikai cselekvőképességét – legalábbis elvileg.

Az Egyesült Államok első bő másfél évszázadát az unilateralista cselekvés elvi fenntartása jellemezte, de míg a 20. század elejéig lényegében szükségből (*by necessity*), később már a saját döntése alapján választotta (*by choice*) ezt a megközelítést. Ahogy Stewart Patrick megjegyzi, „semmi szükségyszerűség nincsen Amerika multilateralizmusában”, hiszen a kizárólagos dominanciával rendelkező országok, a hegemonok nem szívesen fogadják el, hogy a hatalmukat jelentős mértékben korlátozzák.² A 180 fokos fordulat, a multilateralizmusnak a szükségből és – döntő mértékben – érdekből³ történő, bizonyos szintű elfogadása a második világháború után következett be, mivel a globális (pontosabban: félglobális) hegemonia vagy primátus létrehozását, majd a fenntartását nem tudta egyedül, kizárólag önmagára támaszkodva (*go-it-alone*) megoldani. Az amerikai „egyetlen világrendszert/architektúrát” feltételező elképzelés szinte a háború befejezésével egyidejűleg

szertefoszlott. Az egyesült nemzetek eszméje alapvetően az 1941-es Atlanti Charta elveire épült. Az Egyesült nemzetek nyilatkozatát 1942. január 1-jén írták alá, és a háború során nagyjából negyven állam csatlakozott hozzá. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) végül 1945 tavaszán született meg, ötven állam és számos nem állami szereplő részvételével. A tagállamok papíron egyenlőek voltak, de a Biztonsági Tanács öt, vétójoggal felruházott tagja „egyenlőbb” volt a többinél. Az ENSZ működése azonban nem sokkal később már a politikai viták középpontjába került: az első nagyobb válságát a koreai háború kirobbanása (1950) okozta, és a szervezet attól kezdve a fajsúlyosabb ügyekben gyakorlatilag a nagyhatalmak „játsszóterévé” vált.

A Japán ellen 1945 augusztusában bevetett atombombák alkalmazása mögött sokan a szovjetek korai feltartóztatásának a szándékát látják – de az „egyetlen világrendszer” elve már akkor megbukott. Egyetlen hegemon hatalom vagy birodalom sem képes megfelelő szövetségi rendszerek és partnerek nélkül létezni, s ezeket a kapcsolatokat, definíció szerint, elsősorban multilaterális keretekben lehet megvalósítani. Ezt a gondolkodásmódot a hidegháborús légkörben a katonai/védelmi/biztonsági szervezetek jelenítették meg – habár az azok alkotta multilaterális díszletek mögött a két legerősebb állam (az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió) egyfajta kimondatlan unilateralis érdekérvényesítése bújt meg – amennyiben arra szükség volt. A nemzetközi kapcsolatok vizsgálatával foglalkozó szakemberek számára közhely, hogy a két nagyhatalom akkoriban előszeretettel élt az egyoldalú döntés és cselekvés lehetőségével; a multilateralizmus pedig főként a kis- és a közepes nagyságú államok által előnyben részesített fórum volt.

Az egyoldalú cselekvés leghatékonyabb gátja a *külső* ellensúly. Így a Szovjetunió felbomlása elvben és gyakorlatban is jelentősen növelte az Egyesült Államok látens unilateralista reflexeit: ez volt – Charles Krauthammer kifejezésével – az „unipoláris pillanat”.⁴ Az európai kommunista tömb eltűnése mellett az egyoldalú cselekvést egyfajta szükségszerűség is diktálta: a hatalom horizontális, de főként vertikális szóródása. Ez utóbbi azt jelentette, hogy nagyszámú, egyre befolyásosabbá váló nem állami szereplő jelent meg a világ színpadán (például nemzeteken átnyúló terroristacsoportok), amelyek nem illeszkedtek az alapvetően az államokon alapuló (vesztfáliai) rendbe. Ez pedig egyre inkább az anarchista nemzetközi viszonyok kialakulásával fenyegette a világot, és a szabályalapú rendszer egyre akadozottabban működött.⁵ Márpedig az ellenük való fellépés – szükségszerűen – sokszor unilateralista cselekvést igényelt. Továbbá egy valódi *globális* világrend kialakításának a reménye is gyorsan elszállt: az 1990-es évek válságai – többek között a nyugat-balkáni háborúk – ismét felelevenítették a nagyhatalmi rivalizálást, és az ENSZ BT-ben újra egymást blokkolták a nagyhatalmak.

Washington a szervezet megkerülésével, egyoldalúan, a nemzetközi jog figyelmen kívül hagyásával indított ún. humanitárius beavatkozást, majd a 2000-es évek elején ismét ignorálta az ENSZ BT-t és a nemzetközi jogot, sőt többek közt a hadifoglyokra is vonatkozó III. genfi egyezményt. Később kiderült, hogy a George W. Bush által 2003 tavaszán kezdett iraki háború nemzetbiztonsági szempontból nem valódi szükségszerűség, hanem „választás” alapján megindított, alapjában véve unilaterális beavatkozás volt. A „soha véget nem érő” háború ugyancsak egyoldalú módon ért véget Afganisztánban: Joe Biden adminisztrációja 2021. augusztus végén a szövetségesek előzetes értesítése nélkül fordított hátat Kabulnak. Egy akkori keserű mondas szerint a két évtizedes háború során az amerikaiak eljutottak a táliboktól a tálibokig... De az azt megelőző demokrata adminisztráció is minden külön értesítés vagy átfogó konzultáció híján jelentette be 2011-ben az „Ázsia felé fordulást” (*pivot to Asia*, illetve *rebalance to Asia*). Az európai szövetségesekkel kapcsolatos véleményt pedig az európai és eurázsiai ügyekért felelős államtitkár, Victoria Nuland fogalmazta meg a legmarkánsabban, nyomdafestéket nem tűrő, de annál lekezelőbb hangnemben 2014-ben, a Viktor Janukovics rendszerének bukásával végződő ukrajnai tiltakozások idején.⁶

A korábban említett külső ellensúly mellett az elnöki hatalommal szembeni *belső* ellensúly is sokat gyengült az utóbbi évtizedekben. A belpolitikai élet egyre nagyobb mértékben polarizálódott: félig-meddig tartós patthelyzet alakult ki a két nagy párt között a kongresszus mindkét házában. Ennek az egyik következménye a törvényhozás ellenőrző (*oversight*) szerepének az átpolitizálódása. Ez egyebek mellett azt jelenti, hogy szinte lehetetlen a nemzetközi szerződéseket az alkotmány által meghatározott (kétharmados) szenátusi többséggel elfogadtatni, s ezért az elnökök egyre gyakrabban nyúlnak az elnöki/végrehajtói megállapodásokhoz (*executive agreement*), amelyekkel ki tudják kerülni a szenátusi szavazást – végső soron pedig tágabb teret nyernek az egyoldalú döntésekhez. (E szerződések hátulütője viszont az, hogy egy másik elnök egyetlen tollvonással megsemmisítheti őket.) Azaz némi túlzással azt állapíthatjuk meg, hogy az unilateralizmus az Egyesült Államok külpolitikai döntéshozó mechanizmusában is teret nyert.

Említést érdemel, hogy az unilateralizmus az ideológiában is megjelent. Elsősorban a protestáns vallási gyökereik, illetve az ország „isteni ihletésű” alkotmányába vetett hitük következtében az amerikaiak jelentős része a „választott nép” tagjának tekinti magát. Ez a fajta kizárólagosságtudat a világi szintre is átkerült,⁷ de politikai eszközként Woodrow Wilson használta először, amikor az Egyesült Államokat morálisan a többi ország fölé emelte. Az ezredfordulón a neokonzervatívok képviselték ezt a fajta ideológiai felsőbbrendűséget, majd ez a fajta elvi/ideológiai unilateralizmus lett

tetten érhető Joe Biden gondolkodásában is, amikor a világot önkényesen kétfelé osztotta: „demokráciákra” és „autokráciákra”. Az előbbieket számára két csúcstalálkozót is szervezett – nem sok sikerrel. Trump többek közt az- zal vívta ki a liberális világ ellenszenvét, hogy az Egyesült Államokról mint „normális országról” beszélt, amelyet – ugyanúgy, mint a többi – minde- nekelőtt az érdekei mozgatnak. Azaz szembeállt a liberálisok és a neokon- zervatívok békés vagy erőszakos „térítő” politikájával, s nem tartja felada- tának, hogy a világ más országait kioktassa arról, hogyan kellene élniük, s főleg nem bocsátkozik „nemzetépítési” kalandokba. Ebből a szempontból hasonlít Richard M. Nixonra (és Henry A. Kissingerre), akiket szintén azért támadott és taszított ki – bizonyos mértékben – a liberális elit Ameriká- ban, mert az érdekek primátusát vallották a nemzetközi kapcsolatok terén, nem pedig az egyoldalúan felfogott és meghatározott amerikai „értékek” (a „jeffersoni demokrácia”) külföldi terjesztését. A valóságban a „kivételes- ségtudatból” (*exceptionalism*) levezethető erkölcsi felsőbbrendűséghez ké- sőbb párosult egy gyakorlati „mentességi elv” (*exemptionalism*) is, és együtt erkölcsi álcát kölcsönöztek az olyan érdekalapú lépéseknek, amelyeket anél- küül kellett megtenni, hogy az „értékalapúság” csorbát szenvedne.⁸

Külön kell és lehet szólni a NATO keretében kialakult szövetségi si viszonyról. Az ún. tehermegosztás kérdése körüli vita évtizedekre nyúlik vis- sza, de az amerikaiak a hidegháború alatt nem igazán törekedtek az ellen- tétek kiegyezésére. A szervezet stratégiáját illetően azonban jelentős fordulat állt be az 1990-es évek elején: az elsődleges feladat immár nem az észak-at- lanti térség védelme lett, hanem „területen kívüli” akciók végrehajtása. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a globális érdekekkel rendelkező ameri- kaiak céljai felé tolódott el a stratégia súlypontja, s ennek megfelelően az európaiaknak, akik inkább regionális közvetlen érdekekkel rendelkeztek, még inkább követő magatartást kellett tanúsítaniuk. Sőt, a nyugat-balkáni háborúk arra is rávilágítottak, hogy az EU-tagállamok még a saját „hátsó udvarukban” is amerikai segítségre szorulnak, mint ahogy később, 2011- ben, a Líbia elleni hadműveletek során is.

Washington a nyugat-balkáni háborúból egyebek mellett azt a követ- keztetést vonta le, hogy az európai országok többsége esetén jelentős kor- látaik mutatkoznak az együttműködésnek. Ez viszont az eltérő geopolitikai/ geostratégiai helyzetből adódott: a világ gazdasági, politikai és stratégiai súlypontja áthelyeződött az indo-csendes-óceáni térségre, ahol az európa- iak erőkitérítési képességek nélkül nem tudtak, és ma sem tudnak komoly nagyhatalmi szerepet játszani. Többek közt erre a „képeségsszakadékra” hívta fel a figyelmet az USA akkori védelmi minisztere, Robert Gates 2011- ben, Brüsszelben.⁹ Ám ez a képeségsszakadék nem csupán a NATO-n belül létezett, hanem globálisan is: az Egyesült Államok fegyveres erői majdnem

minden kategóriában a versenytársak előtt jártak, így az egyik legfontosabb kritérium, az erőkitetési képesség terén is. (1999-ben az akkori francia külügyminiszter, Hubert Védrine egyenesen amerikai hiperhatalomról beszélt.¹⁰) Ez a katonai fölény pedig magában hordozta az egyoldalú cselekvés lehetőségét.¹¹

Röviden kijelenthető, hogy az említett körülmények közvetlenül és közvetve is az amerikai unilateralista gondolkodást erősítették – függetlenül attól, hogy demokrata vagy republikánus elnök volt a Fehér Ház ura. A vita tárgyát csak az képezheti, hogy a felsorolt esetek a szabályt erősítő kivételek voltak-e, vagy rendszerszintű jelenségek. Úgy tűnik, hogy Donald Trump elnöksége alatt az utóbbi eshetőség áll közelebb a valósághoz.

Donald Trump tranzakcionális multilateralizmusa és unilateralizmusa

A 21. század elején jelentős átrendeződés zajlott le a világrendben, amelynek az egyik legnagyobb hatással járó jelensége az Egyesült Államoknak az előző évszázad utolsó évtizedében élvezett kvázi „unipoláris pillanatához” képest bekövetkezett hatalomvesztése volt. Amerika a világ domináns hatalma maradt, és lényegében minden téren – a katonaitól kezdve a gazdaságin át a „puha” hatalomig – továbbra is az első számú ország volt. Am a vetélytársak, mindenekelőtt Kína, egyre szorosabban felzárkóztak mögé. Már az Obama-adminisztráció is felismerte, hogy az országnak fel kell adnia a neo-konzervatívok által megkezdett „határok nélküli” demokráciaexportot és nemzetépítést, és prioritásokat kell felállítani az amerikai külpolitika számára – más szavakkal: az Egyesült Államok stratégiaileg túlterjeszkedett, s így nem képes megfelelő erővel jelen lenni a világ minden pontján. Barack Obama el akart kerülni minden olyan felelősség- és kötelezettségvállalást, amely nem tartozott az elsődleges amerikai nemzetbiztonsági érdekek körébe („*Don't do stupid stuff*”), és igyekezett szűkíteni az „arcvonalat”, például a tágabb közel-keleti „soha véget nem érő” háborúk lezárásával – bár ez nem sikerült neki teljes mértékben.¹²

Ennek a nagystratégiának a része volt a már említett „*rebalance to Asia*” és a „*leading from behind*” politika (Líbia esetében), a korábbi szövetségesek (például Hoszni Mubárak) „kezének elengedése” az „arab tavasz” idején, sőt közéjük sorolhatjuk a NATO 2014-es walesi csúcstalálkozóján a vonakodó európai szövetségesek védelmi kiadásainak a GDP-jük két százalékra történt emelését is – amelynek a távolabbi célja az Egyesült Államok európai biztonsági kötelezettségei egy részének a partnerekre való áthárítása. A folyamatot Galló Béla a „képességi ciklus” változásával írja le: abból azonban, amit az Egyesült Államok az 1990-es években megtehetett,

a külső környezet megváltozása miatt 2010 után már nem mindenre volt módja.¹³ A szakértők sokan úgy vélik, ez burkoltan ugyan, de a liberális világrend csendes feladását jelentette, hiszen az egy egypólusú rendet feltételez, amelyben a globális hegemon alakítja a szabályokat – és tartatja be azokat.¹⁴ A valóságban azonban mindenre vonatkozó szabályrendszeren nyugvó (*rules-based*) nemzetközi rend soha nem létezett: „Hiszen éppoly jól tudjátok, mint mi, hogy emberek között jogegyenlőségről csak az erők egyensúlya esetében lehet beszélni, a hatalmas azonban végrehajtja, amit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte.”¹⁵ Stephen M. Walt ez alapján a Donald Trump vezette Egyesült Államokat a Thuküdidész korabeli Athén modern megfelelőjeként „ragadozó hegemonként” írja le.¹⁶

Donald Trump soha nem csinált titkot abból, hogy szkeptikusan, sőt ellenségesen tekint a multilaterális nemzetközi megállapodások és intézmények nagy részére. Érvéle szerint azok egyoldalú előnyöket biztosítottak – és biztosítanak – a többi félnek, az Egyesült Államok kárára. Alapvetően az üzleti életből hozott ún. tranzakcionista szemlélettel viszonyul a multilaterális keretekhez, és úgy véli, hogy a nemzetközi kapcsolatokat leginkább a költség-haszon elméletnek és gyakorlatnak megfelelően kellene kezelni. Más szavakkal: az Egyesült Államok addig működik együtt az adott nemzetközi szervezettel, amíg az hasznos számára. A valóságban ez nem Donald Trump saját és egyedi hozzáállása: ahogy arról korábban szó volt, más elnökök is minden további nélkül megkerültek nemzetközi szervezeteket, multilaterális intézményeket, ha a véleményük szerint az ország érdekei azt diktálták. Még a névlegesen értékalapon működő liberális vagy neokonzeratív adminisztrációk sem gondolkodtak sokat, ha a nemzet(biztonság)i érdek vagy elvont elvek között kellett választaniuk. Ebben az összefüggésben Trump elnöksége nem hozott forradalmi változást: a különbséget inkább az eltérő retorikája jelenti. Véleménye szerint az Amerika által az utóbbi nyolcvan évben kivívott globális hegemon hatalmi helyzetben Washington jobb „üzleteket” (*deal*) tud kötni bilaterális vagy ún. minilaterális alapon, amikor a másik féllel vagy felekkel szembeni fölénye sokkal hangsúlyosabban nyilvánulhat meg, mint az olyan globálisnak mondható multilaterális szervezetekben, amilyen például az ENSZ és annak a szakmai szervei, továbbá a Kereskedelmi Világszervezet (*World Trade Organization*, WTO), az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization*, WHO) és mások.¹⁷

Rövid távon esetleg működhet ez a fajta megközelítés, de erősen kérdéses, hogy hosszabb távon, stratégiailag mit nyer Amerika, ugyanis több mint valószínű, hogy az általa hagyott vákuumba más (nagy)hatalmak lépnek be, hogy ezáltal is növeljék a globális befolyásukat. Ennek példája a Kína részvétele nélküli Transz-csendes-óceáni Partnerségből (*Trans-Pacific Partnership*, TPP) való kilépés, amelyet követően, 2020-ban alakult

meg a Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP) – immár Kínával, de az Egyesült Államok nélkül. A Trump-adminisztráció kilépett a párizsi klímaegyezményből is, bár annak a döntésnek a belpolitikai háttére bonyolultabb, mint az előbbi megállapodások esetében volt. Egy globális klímaegyezményre az első kísérletet a kiotói protokoll jelentette, de azt az amerikai szenátus mindkét pártja elutasította, s a Clinton-adminisztráció is csak félszívvel támogatta azt, noha az alelnök, Al Gore a „zöldpolitikák” korai élharcosa volt. A megállapodás ugyanis a törvényhozók, de az amerikai közvélemény döntő része szerint is egyoldalú előnyökhöz juttatta volna az Egyesült Államok gazdasági vetélytársait, elsősorban Kínát. (Egy másodlagos érv az volt, hogy egy Kínához hasonló, zárt társadalomban a szabályok betartásának az ellenőrzése bizonytalan vagy egyenesen lehetetlen.) A Trump-adminisztrációknak a multilaterális klímapolitikából, valamint a nemzetközi segélyszervezetekből, az egész világra kiterjedő kulturális és oktatási intézményekből való kimaradása egyfajta „globális rend, mínusz egy” (*global order minus one*) helyzetet teremtett. Mivel azonban éppen a legerősebb és a legnagyobb befolyású ország nem vesz részt a szervezetek munkájában, a „globális rend” kifejezés önmagában kérdőjelessé válik.

A nemzetközileg tapasztalható relatív hatalomvesztése miatt az Egyesült Államok a jelek szerint nem kívánja – és nem is tudja – a liberális világrendhez szükséges hegemon szerepét eljátszani, ugyanakkor, úgy tűnik, senki sem kíván a helyébe lépni. Potenciálisan Kínának lenne erre esélye, de Peking számos objektív és szubjektív akadállyal néz szembe. Az utóbbiak Kína történelmi hagyományaiból erednek: amikor lehetősége kínálkozott rá, akkor sem törekedett arra, hogy kilépjen a regionális hatalmi helyzetéből. Ami az objektív tényezőket illeti, röviden megemlíthető a katonai és a politikai szövetségi rendszerek hiánya – amelyek nélkül pedig nem lehet globális birodalmat építeni és fenntartani –, továbbá a katonai erőkiemelési képességek korlátozott volta. Kína gazdasági terjeszkedése egyértelmű, de a „jüant nem követi a zászló”.

A posztliberális világrendben előtérbe kerül a hagyományosnak mondható realista külpolitikai felfogás. A Trump-adminisztráció nagystratégiaja ebből a premisszából indul ki. Elveti a liberális ideológiában burkoltan jelen lévő univerzalizmust, helyette szigorúan realista alapon rangsorolja az érdekeket. Ennek megfelelően Washington jelenleg elsősorban a nagyhatalmi erőközpontokkal való kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt: globális szempontból a Washington–Peking–Moszkva-stratégiai háromszöget tekintti döntő jelentőségűnek (ami a nixoni–kissingeri „háromszögelési” politikára emlékeztet).¹⁸ Ennek a tekintetbevételével érthetőbb az Ukrajnával szembeni keményebb politika is: Washington az orosz–ukrán konfliktust

globális nézőpontból közelíti meg, és az Oroszországgal folytatott hivatalos és nem hivatalos tárgyalások napirendje sokkal bővebb, mint a két szláv ország közötti háború. Helyet kap benne többek közt a globális energiaellátás kérdése, a tágabb Közel-Kelet (benne Irán), a nyugati biztonsági garanciák Moszkva számára, illetve a NATO kelet-európai szerepe. Ide tartozik még, hogy a Trump-adminisztráció nem újította meg az Oroszországgal 2010-ben, Prágában megkötött, de 2026. februárban lejár Új START-egyezményt, mivel a véleménye szerint az intenzív kínai nukleáris fejlesztésekre való tekintettel Pekinget is be kellene vonni, így a megállapodást háromoldalúvá bővíteni. Az Ukrajna által kívánt, sőt követelt biztonsági garanciák biztosítását az amerikai érdekek rangsorolása alapján, valamint a globális tehermegosztás jegyében Washington Brüsszelre kívánja hárítani: az Egyesült Államoknak a jelenlegi adminisztráció szerint nincsenek létfontosságú érdekei Ukrajnában, szemben – például – a Csendes-óceán térségével.¹⁹ Továbbá, és a hatalmi egyensúly szempontjából talán a legfontosabbként, Donald Trump megpróbálja korrigálni a Biden-adminisztráció stratégiai hibáját – azt, hogy Oroszországot közelebb lökte Kínához –, és vissza akar térni a kennani, kissingeri vagy mearsheimeri elvhez, amely szerint Washington parancsolóan szükséges stratégiája megkívánja Moszkva és Peking egymástól való távol tartását.²⁰

A 2025. novemberben kiadott nyilvános Nemzeti Biztonsági Stratégia (*National Security Strategy*, NSS)²¹ is közvetetten ezt a megközelítést tükrözi. A globális kihívások – Kína és Oroszország – előtt kapott helyet benne a nyugati félteke védelme, egyfajta „Donroe-doktrína”. A stratégia egyes elemei nem igazán nevezhetők újaknak: a Panama-csatorna megépítését és ellenőrzését az amerikai tengeri hatalom „apostola”, Alfred Thayer Mahan javasolta a 19. század fordulóján, míg Grönland megvétele az Alaszka megszerzéséről elhíresült külügyminiszter, William H. Seward tett először ajánlatot a Dán Királyságnak, még az 1860-as években.²² A második Trump-adminisztrációnak a két szövetségesével, Kanadával és Dániával, továbbá két latin-amerikai állammal, Panamával és Venezuelával szembeni, meglehetősen agresszív fellépése több mint jelzésértékű volt. Az egyoldalú politikát kiegészítette egy olyan minilaterális együttműködési keret, az „Amerikák Pajzsa” csúcstalálkozó (*The Shield of the Americas Summit*), amely még beleillik abba a trumpi elgondolásba, hogy az Egyesült Államok minden relációban a legerősebb résztvevő legyen (a kezdeményezést akár stratégiai multilateralizmusnak is nevezhetjük).²³

Mindehhez azonban hozzá kell tenni, hogy az említett országokat nem véletlenszerűen választotta ki a Trump-adminisztráció. Grönland ugyanis az északi hajóutak biztosítása, szükség esetén lezárása miatt lehet fontos (főleg az oroszoknak az Atlanti-óceánra való kijutását akadályozhatná).²⁴

A Panama-csatorna atlanti- és csendes-óceáni kijáratánál hongkongi bejegyzésű kínai vállalatok működtek, azok kivásárlása a földrészen egyre növekvő kínai befolyás megállítását is szolgálta. Venezuela a világ olajellátásában az egyik kulcsszereplő, geostratégiaileg pedig az ottani erős orosz és kínai jelenlét is kiválthatta az amerikai beavatkozást (plusz a latin-amerikai baloldali rezsimek, elsősorban Kuba gyengítése). Kanada a „kakukk” ebben a sorban: a szomszédos ország esetében a gazdasági potenciál, illetve geostratégiaileg a mind fontosabbá váló Északi-sarkvidékhez való hozzáférés indokolhatta a fokozott amerikai érdeklődést (ott ugyancsak az oroszok és a kínaiak a potenciális versenytársak). A nyugati félteke elsőbbsége egyben azt az üzenetet is hordozza, hogy Washington meg kívánja erősíteni az ottani befolyási övezetét.

Arthur Herman a felsorolt országokkal kapcsolatos trumpi politikát a hajózási útvonalak, kiváltképpen a tengerszorosok fontos stratégiai szerepével köti össze. Az Egyesült Államok a Panama-csatorna, a Hormuzi-szoros, a Grönland, Izland és az Egyesült Királyság közötti tengeri út, a Bab el-Mandeb, valamint a Malaka-szoros biztosításával (értsd: ellenőrzésével) óriási geostratégiai előnyt élvez a versenytársakkal szemben.²⁵ Mindehhez hozzátehetjük, hogy ezeknek a stratégiai szűkületeknek (*chokepoints*) a nyitva tartása az amerikai ún. szolgáltató birodalom egyik legfontosabb tényezője volt, amelyből a szövetségesek mellett még a potenciális ellenlábások is profitálhattak: Kína gazdasági felemelkedésében többek közt ez a lehetőség is szerepet játszott. A globális geopolitikára ez azzal a hatással járhat, hogy a nagy erőközpontok érdekszférákat/befolyási övezeteket alakítanak ki: az Egyesült Államok a nyugati féltekén folytatja ezt a tevékenységet, míg Kína Délkelet-Ázsiában, Oroszország pedig Közép-Ázsiában. Ebben az új nagyhatalmi felállásban kellene a középhatalmaknak és a kisebb országoknak a helyüket megtalálniuk.

Az európai szövetségesekkel a NATO, Ukrajna vagy Grönland kapcsán folytatott vita ideológiai háttérében Donald Trumpnak a „Nyugattal” mint olyannal kapcsolatban meglévő szkepticizmusa mutatkozik meg. Robert Kagan megfogalmazása szerint Donald Trump számára a világ küzdőtér, s nem egy globális közösség.²⁶ Daniel W. Drezner meglátása az, hogy „ha a világ legerősebb országa ilyen hobbesi álláspontra helyezkedik még [a] saját szövetségesével fennálló viszonyában is, az mindenki másban is hobbesi reakciót fog kiváltani.”²⁷ A külpolitika realista megközelítése, az értékeknek az érdekekkel szembeni hátrébb sorolása burkoltan azt jelenti, hogy a jelenlegi adminisztráció számára nincsenek *ab ovo* „jó” és „rossz” országok: a különböző államokat elsősorban egy ideológia- és értékmentes költség-haszon koordinátarendszerben helyezi el.²⁸ Ennek egyik eklatáns példája a NATO kezelése. Habár az évek során – ahogy arról már korábban

szó volt – különböző amerikai adminisztrációk időnként felvetették az európai szövetségesek nem megfelelő mértékű teherviselésének a kérdését, de komolyan soha nem vetődött fel az, hogy Washington kivonná a haderejét Európából, sőt kilépne magából a szervezetből is. Donald Trump azonban ismételten utal(t) erre a lehetőségre, kissé a Monroe-doktrína fordítottjaként: „Európa az európaiaké”, tehát gondoskodjanak is ők a védelméről. Trump ezzel potenciálisan akár javíthatja is az európaiak globális helyzetét: jelenleg ugyanis – részben a gyenge katonai képességek miatt – nincsenek ott a legnagyobb erőközpontok körében.

A trumpi tranzakcionalizmus, az azonnali eredmények hajszolása ebben az esetben visszaüthet az Egyesült Államok globális helyzetére, és további viszonylagos hatalomvesztést okozhat számára a többi erőközponttal szemben. Ugyanis a Kínával vagy Oroszországgal szemben a hatalom legtöbb összetevőjében meglévő előnye elsősorban abból a kiterjedt katonai, politikai és gazdasági formális és informális szövetségi rendszeréből ered, amellyel a másik kettő nem rendelkezik. Hosszabb távon pedig – elvileg – egy újabb olyan hatalmi központ jöhet létre az Európai Unióval, amely további globális hatalomszóródást eredményez. Egy ilyen forgatókönyv esetében az Egyesült Államok fontos támaszt veszíthet. Amerika a NATO révén „európai hatalom”, de jelentős mértékben az általa biztosított védelmi ernyő alapozza meg az európai befolyását.

Konklúzió

Donald Trump a liberális világrend kereteit feszegeti, de még nem teljesen számolta fel őket.²⁹ Barack Obamához és Joe Bidenhez hasonlóan tudatában van annak, hogy az Egyesült Államok „egypólusú pillanata” – ha egyáltalán volt – mára elmúlt. A liberalizmus univerzalizmusa helyett a realista politikai hagyományok jegyében fogalmazza meg a prioritásokat. A jelek szerint kimondatlanul elfogadja a nagytérségeknek az egymástól való bizonyos fokú függetlenségét; más szavakkal: tiszteletben tartja a rivális nagyhatalmak befolyási övezetét, és azokba nem kíván (erőszakkal) behatolni. Ez az oka annak, hogy az orosz–ukrán háborúban nem kívánja az amerikai erőforrásokat túlzott mértékben Kijev támogatásával lekötni, s ezzel – hallgatólagosan – elismeri Oroszországnak a nyugati határai mentén meglévő különleges biztonsági érdekeit – mint ahogy az „unipoláris világ” lázában égő és a neokonzervatívok befolyása alatt lévő Bill Clinton és George W. Bush kivételével Franklin D. Rooseveltől George H. W. Bushig az összes amerikai elnök elismerte, ahogy James Baker (Ronald Reagan és az idősebb Bush kabinetfőnöke), aki ígéretet is tett arra, hogy a NATO nem terjeszkedik kelet felé, Oroszország irányába. Ugyanakkor az *America*

First egyértelműen protekcionista és a kizárólagos nemzeti érdekeket képviselő politikája óhatatlanul is összeütközésbe sodorhatja az Egyesült Államokat a másik két hatalmi központtal – és még a saját szövetségeseivel is.³⁰

A nemzetközi szervezetekkel szemben érzett ellenszenv és előítéletei miatt Donald Trump hajlamosabb inkább taktikai, semmint stratégiai partnerségeket kötni – a washingtoni–jeffersoni figyelmeztetések jegyében. Az Amerikák Pajzsa vagy a Béketanács (*Board of Peace*) is ilyennek tekinthető, és erősen kétséges, hogy ezek a formációk túlélik-e Trump elnökségét. A kérdés azonban az, hogy ami érvényes, logikailag és realista politikai alapon iránymutató volt egy gyenge Egyesült Államok esetében a 18. század végén és a 19. század elején, mennyire az a 21. századi világbirodalom számára.

A Trump-elnökség külpolitikájának egy másik aggasztó jelensége a döntéshozatal túlzott központosítása. Természetesen nem kizárólag és elsősorban arról az évtizedek óta tartó folyamatról van szó, amelynek során a végrehajtói hatalom – és kimondottan a Fehér Ház – egyre több jogkört ragadott magához, mindenekelőtt a törvényhozói hatalommal szemben. A folyamat csúcspontja Richard Nixon „birodalmi elnöksége” (*imperial presidency*) volt, az 1970-es évek első felében, s a döntések elnöki hatáskörbe vonásához megfelelő partnerre lelt Henry A. Kissinger személyében. A döntéshozatal azonban Donald Trump első és második ciklusa – a legmarkánsabban az utóbbi – során korábban soha nem látott mértékben átkerült az elnök kezébe, még ha nem is teljes mértékben. Az alkotmányból is következően Trump előtt is az elnöké volt a végső szó – Harry S. Truman elhíresült gondolata szerint „*The buck stops here*” [„A felelősség nálam ér véget”] –, de a döntés szabályszerűen hosszú előkészítő folyamat eredményeként született. Donald Trump esetében azonban a veszély abban is rejlik, hogy ez a mechanizmus akadozva vagy egyáltalán nem működik, és a szövetségek, partnerségek, két- és egyoldalú kapcsolatok sorsát az elnök nem mindig következetes és kiszámítható gondolkodása dönti el, holott annak koherens jellege alapvető szükséglet az Egyesült Államok egyik legfontosabb „valutájának”, a hitelének a fenntartásában.

Jegyzetek

- 1 McFaul, Michael: „Foreign Policy: Where Is Trump Going?”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2026/03/10/shield-americas-trump-us-right-wing-leaders-cartels-security-military/> (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
- 2 Patrick, Stewart: „The Death of the World America Made”, *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/02/trump-executive-order-treaties-organizations> (a letöltés ideje: 2026. április 3.).

- 3 Sandbu, Martin: „Multilateral World under Threat as Trump Takes Aim”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/3c11f40a-3538-4de7-8ade-4b04655ca6cb?syn-25a6b1a6=1> (a letöltés ideje: 2026. április 3.).
- 4 Krauthammer, Charles: „The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 70., no. 1. (1990/1991): 23–33.
- 5 McFaul, Michael: „Foreign Policy: Where Is Trump Going?”.
- 6 „[Vice President Biden] is now gotten both [Robert] Serry and [UN Secretary General] Ban Ki-moon to agree that Serry could come in Monday or Tuesday. So that would be great, I think, to help glue this thing and to have the UN help glue it and, you know, Fuck the EU”. Lásd: *BBC*, „Ukraine Crisis: Transcript of Leaked Nuland–Pyatt Call”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26079957> (a letöltés ideje: 2026. április 10.).
- 7 Abraham Lincoln az 1862. december 1-jén a kongresszushoz intézett éves üzenetében kijelentette: „In giving freedom to the slave, we assure freedom to the free – honorable alike in what we give, and what we preserve. We shall nobly save, or meanly lose, the last best hope of earth.” Lásd: *Abraham Lincoln Online*, „Annual Message to Congress – Concluding Remarks”, <https://www.abraham-lincolnonline.org/lincoln/speeches/congress.htm> (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
- 8 Patrick: „The Death of the World America Made”.
- 9 Gates, Robert, „Text of the Speech by Robert Gates on the Future of NATO”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/text-of-speech-by-robert-gates-on-the-future-of-nato/> (a letöltés ideje: 2025. október 10.).
- 10 „Pour ma part, j’estime que depuis 1992 le terme de «superpuissance» ne suffit plus pour décrire les États-Unis. Terme trop connoté à la guerre froide et trop exclusivement militaire, alors que la suprématie américaine d’aujourd’hui s’exerce aussi bien sur l’économie, la monnaie, la technologie, les domaines militaires que sur les modes de vie, la langue et les produits culturels de masse qui submergent le monde, modelant les pensées fascinant jusqu’aux adversaires des États-Unis. C’est pourquoi j’emploie le terme d’«hyperpuissance» que les médias américains jugent agressif en raison de la connotation pathologique d’hyper, alors qu’il n’est que descriptif.” Lásd: *Wikipédia*, „Hyperpuissance (politique)”, [https://fr.wikipedia.org/wiki/Hyperpuissance_\(politique\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Hyperpuissance_(politique)) (a letöltés ideje: 2026. április 10.).
- 11 Madeleine Albright Colin Powellnek, a Vezérkari Főnökök Egyesített Tanácsa elnökének a nyugat-balkáni amerikai beavatkozást sürgetve: „What are you saving this superb military for, Colin, if we can’t use it?”. Lásd: Albright, Madeleine: *Madame Secretary* (London: Macmillan, 2003), 182. o.
- 12 Mearsheimer, John J.: *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Realities* (New Haven & London: Yale University Press, 2018), 217–234. o. Barack Obama külpolitikájáról részletesebben lásd: Magyarics Tamás: „»Don’t Do Stupid Stuff« – Barack Obama realista internacionalista külpolitikája”, *Külügyi Szemle*, 16., különszám (2017): 5–21.
- 13 Galló Béla: „Bosszút áll-e a földrajz?”, *Kommentár*, no. 4. (2022): 94.

- 14 Lásd többek között: Békés Márton: „A világrendszerváltás”, *Kommentár*, no. 4. (2022): 79.; Patrick: „The Death of the World America Made”.
- 15 Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború* (Budapest: Európa, 1985), 455. o.
- 16 Walt, Stephen M.: „The Predatory Hegemon”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/predatory-hegemon-walt> (a letöltés ideje: 2026. április 12.).
- 17 Lásd többek közt: Weiss, Thomas G.: „The UN and Multilateralism under Siege in the »Age of Trump«”, *Gobal Security*, 4., no. 1. (2018): 1–17.
- 18 Varga Gergely ezt a jelenséget „trilaterális hatalmi struktúrában” való gondolkodásnak nevezi. Lásd: Varga Gergely: „Új világrend felé”, *Kommentár*, no. 2. (2025): 165–166.
- 19 John J. Mearsheimert idézi: Bíró András: „Hidegháborús elméletek alkonya”, *Kommentár*, no. 4. (2022): 115.
- 20 Uo., 113. o.
- 21 *The White House*, „National Security Strategy of the United States”, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (a letöltés ideje: 2025. december 10.).
- 22 Lásd többek közt: Bernek Ágnes: „Reálgeopolika”, *Kommentár*, no. 4. (2025): 60–61.
- 23 Area, Diego: „Trump’s »Shield« against Multilateralism”, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2026/03/10/shield-americas-trump-us-right-wing-leaders-cartels-security-military/> (a letöltés ideje: 2026. március 29.). Az Amerikai Államok Szervezete (*Organization of American States*, OAS) az ideológiai megosztottság miatt kevésbé „használható” Washington számára.
- 24 Grönland problematikájához lásd bővebben: Papp Gábor, Lévai Dávid és Papp Zsanett Gréta: „Grönland az Egyesült Államok külpolitikai gondolkodásában”, *Külügyi Szemle*, 25., no. 1. (2026): 25–47. Elektronikusan elérhető: <https://hiia.hu/wp-content/uploads/2026/04/2-Papp-Levai-Papp.pdf>.
- 25 Herman, Arthur: „The Five Keys of Donald Trump’s Grand Strategy”, *Hudson Institute*, <https://www.hudson.org/global-economy/five-keys-donald-trumps-grand-strategy-arthur-herman> (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
- 26 Kagan, Robert: *A dzsungel visszavág* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2022), 160. o.
- 27 Daniel W. Drezner idézi Kagan: Uo., 160. o.
- 28 Patrick, Stewart: „League of Nations Redux? Multilateralism in the Post-American World”, *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/research/2025/09/multilateralism-post-american-world> (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
- 29 Ezt a véleményt tükrözi többek közt: Wall, Patrick: „Multilateralism under Trump 2.0? Not Unless There’s Something to Be Gained for the U.S.”, *Geneva Solutions*, <https://genevasolutions.news/global-news/multilateralism-under-trump-2-0-not-unless-there-s-something-to-be-gained-for-the-us> (a letöltés ideje: 2026. április 10.). Wall egyebek mellett az Ábrahám-egyezményekre és az Észak-Koreával szemben bevezetett szankciókra hivatkozik.
- 30 Varga: „Új világrend felé”, 167. o.